

ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ СТАТИСТИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ТВОРІВ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

У статті вперше наведено статистичні параметри основних публіцистичних творів Володимира Даля, названо газети, журнали і збірки, в яких вони були опубліковані. Зроблено важливий висновок про те, що В. Даль був не лише талановитим письменником, але і видатним публіцистом 20-70-х років XIX ст.

Ключові слова: стаття, нарис, літературний запис, відкритий лист, рецензія, новела, зарисовка, замітка, передмова, притча, записка, спогад, рапорт, заява.

В статье впервые приведены статистические параметры основных публицистических произведений Владимира Даля, названы газеты, журналы и сборники, в которых они были опубликованы. Сделан важный вывод о том, что В. Даль был не только талантливым писателем, но и выдающимся публицистом 20-70-х годов XIX в.

Ключевые слова: статья, очерк, литературная запись, открытое письмо, рецензия, новелла, зарисовка, заметка, предисловие, притча, записка, воспоминание, рапорт, заявление.

In the article first resulted statistical parameters of basic publicism works of Vladimir Dalya, newspapers, magazines and collections which they were published in, are adopted. An important conclusion is done that ?. Distance was not only a talented writer but also prominent publicist 20-70-kh years XIX v.

Key words: article, essay, literary record, opened letter, review, novella, sketching, note, preface, parable, message, flashback, report, statement.

У даній статті уперше в науці розпочато спробу розглянути з нових історичних позицій статистичні параметри всіх публіцистичних творів Володимира Даля й показати, що ця видатна Людина була не тільки плідним письменником, але й неабияким публіцистом.

Публіцистичний масив творчості Володимира Даля складається із звернень, літературних записів, оповідань бувалих людей, проблемних і наукових статей, відкритих листів, рецензій, нарисів, оголошень, різних промов, замальовок, новел, заміток і бувальщин, а також щоденникових записів і епістолярію. Зібраний нами матеріал налічує понад 360 текстів.

Як публіцист В. Даль став уперше відомий у Росії після публікації в 1832 році в газеті «Северная пчела» листа-звернення «Слово медика к больным и здоровым» [1]. У 1833 році, продовжуючи публічну дискусію щодо учення С. Ганемана про гомеопатію, публікує в журналі «Сын Отечества» «Изложение книги Ф.А. Симона, посвященной критике учения С. Ганемана о гомеопатии» під псевдонімом В. Луганський [2]. У цьому ж році в тому самому журналі з'явилася

наукова стаття Володимира Івановича «Описание моста, наведённого на реке Висле для перехода отряда генерал-лейтенанта Ридигера на левый берег оной, равно до других переправочных способов, при сём употреблённых: (во время польской кампании)» [3]. Мова в ній іде про спорудження унікального понтонного моста через ріку Віслу під керівництвом В.І. Даля під час російсько-польської кампанії. Крім цього, у тому ж році з'явилися ще два публіцистичних матеріали: відкрите «Письмо к Гречу из Уральска» [4] і рецензія «О песнях русских И.П. Рупини» [5].

Плідним був і 1834 рік. Під заголовком «Новый атаман» «Письмо к Н.И. Гречу из Оренбурга», датоване 24 березня 1833 року, з'явилося також на сторінках «Северной пчелы» [6]. Ця ж газета опублікувала два листи Даля до Зейдліца про гомеопатію [7] і до видавця з Оренбурга [8]. Закінчився цей рік для Володимира Івановича публікацією в «Журнале Министерства внутренних дел» «Замечаний о башкирцах» [9] і нарисом «Скачка в Уральске» в «Северной пчеле» [10].

У 1835 році Козак Луганський став перед читачами «Сына Отечества» у новій іпостасі – як

перекладач татарської казки «Жизнь Джингиз-хана» [11] і продовжив цикл наукових статей публікацією досліджень «О козьем пухе» в найбільш масовому на той час журналі «Библиотека для чтения» [12]. Газета «Северная пчела» опублікувала два нариси – «О бухарском хане» [13] і «Скачки в Уральске и Оренбурге» [14] та рецензію на першу книгу «Малоросійські повісті, що розповідаються Грицьком Основ'яненком» [15].

Для порівняння вкажемо, що в 1835 році В. Даль виступав у періодиці як публіцист частіше, ніж як письменник. На п'ять публіцистичних матеріалів припало лише дві казки: «Сказка о нужде, о счастье и о правде» [16] і «Сказка про Ивана Лапотника» [17].

У 1836 р. В. Даль із рівним успіхом постає і як письменник, і як публіцист. Поряд із «Сказкой о Георгии Храбром и о волке» [18] він опублікував «Письмо о книжной и письменной управе благочиния» в журналі «Московский наблюдатель» [19] і «Объявление о 3-й книжке «Былей и небылиц»: «Во всеуслышанье» [20]. Уже сам додаток словосполучення «Во всеуслышанье» до заголовка свідчить про глибоке розуміння Далем друкованого звертання до широкої аудиторії читачів.

У 1837 році В. Даль знову постав як перекладач. Цього разу він опублікував в «Современнике» оповідання Г.Ф. Квітки-Основ'яненка «Солдатский портрет» [21] у перекладі з української, доводячи тим самим, що він, поряд з російською, любив і українську мову, популяризував творчість українських письменників, і удостоївся хорошого відгуку В.Г. Белінського про цей переклад [22; 23, т. 2]. Наприкінці того ж року В. Даль знову звернувся до творчості Г.Ф. Основ'яненка й опублікував в «Литературном прибавлении к «Русскому инвалиду» рецензію на його книгу «Сватанье: Малороссийская опера в 3-х действиях. Сочинение Г. Основьяненко» [24]. Тим самим В. Даль виявив себе як публіцист, якому близькі й дорогі долі двох братніх народів – російського й українського.

Із цієї публікації почалося співробітництво Володимира Івановича з «Литературным прибавлением...», у якому він у тому ж 1837 році надрукував «Два оригинальных письма: 1. Образцовое письмо старшего писаря Семиградского пехотного полка Овчинникова; 2. Письмо казака полка из-под Шумлы (1829 год, 8 июля)», виступивши як літературний співробітник періодичного видання, що обробило й підготувало до друку два оригінальних документи про побут і ратні справи російських солдатів» [25].

У наступному, 1838 році, у журналі «Сын Отечества» з'явилися «Новейшие известия о Хиве» В. Даля [26] і його на сьогодні широко відомий відкритий лист князеві В.Ф. Одоєвському «Об гомеопатии», у якому сформульовані нові погляди В.І. Даля на гомеопатію [27]. І знову цей яскравий самобичувальний публіцистичний твір привертає увагу провідного в ту пору критика

В.Г. Белінського й дає йому привід до розмови про чесність і безкомпромісність художника слова [23, т. 2; 31]. Перекладом з татарської мови «Повествования об Аксаке Тимуре» поповнилися публікації Даля в «Литературном прибавлении» [28]. Літературні записи документальних оповідань хівинського бранця Федора Федоровича Грушина [29] і невільника хівинського уродженця Андрія Нікітіна [30] відповідно в «Литературном прибавлении...» і альманасі «Утренняя заря» завершили цей рік.

Наступний, 1839 рік, став, можна сказати, роком боротьби В. Даля за чистоту російської мови. Після публікації в «Санкт-Петербургских ведомостях» наукової статті «Каспийское море» [31] він уперше привселюдно висловив свою думку «Об иностранных словах, вошедших в русский язык» [32]. Потім знову повернувся до наукової публіцистики й літературного запису усних оповідань, надрукувавши в «Санкт-Петербургских ведомостях» статтю «Озеро Айчулы: Ремесленность; Остатки; Молокососы; Старина» [33] і розповіді астраханського поміщика Тихона Івановича Рязанова, який вийшов з хівинського полону, в альманасі «Утренняя заря» [34], козака Деревянова в «Северной пчеле» [35] і полоненого з Хиви Якова Зиновьева в «Санкт-Петербургских ведомостях» [36].

Ці записи усних розповідей відкрили публікації В. Даля в 1840 році. Уперше в «Литературной газете» з'явилися «Известия о Хиве, взятые из рассказов Кизильского гарнизонного батальона портупей-поручика Медяника, бывшего в плену у хивинцев» [37]. У розділі нашої монографії «Військові мотиви в публіцистиці Даля» буде докладно висвітлено його співробітництво з журналами «Чтение для солдат», «Морской сборник», «Военный журнал», «Военный сборник», у яких опубліковано понад 200 нарисів, замальовок і статей, об'єднаних військовою тематикою. Десятки публіцистичних робіт побачили світ у журналі «Сельские чтения», що сприяли вихованню селян.

У 1841 році журнал «Москвитянин» опублікував «Записки полковника Пекарского о бунтах яицких, что ныне уральские, казаков и о самозванце Емельяне, донском казаке Пугачёве» [38]. Журнал «Отечественные записки» познайомив своїх читачів з рецензією-відгуком В. Даля «О карте зауральских степей, изданной в Берлине» [39].

1842-й рік почався для В. Даля з публікації при «Обществе истории и древностей российских» «Военного предприятия противу Хивы» [40]. «Отечественные записки» надрукували публіцистичний матеріал «Из записок оренбургского старожила» [41], що був також схвалений В.Г. Белінським [42; 23, т. 5]. Але головними, на наш погляд, стали виступи В. Даля в журналі «Москвитянин» зі статтею «Полтора слова о нынешнем русском языке» [43], що викликали бурхливу полеміку на сторінках газет і журналів.

У 1843 році була опублікована в «Москвитянині» новела «Жизнь человека, или Прогулка по

Невському проспекту», що поклала початок у російській публіцистиці так званому «фізіологічному нарису» [44]. Наукова думка В. Даля зафіксована в статтях «Нечто о кумызе» [45] і «Особый способ сидки дегтя, употребляемый киргизами» [46], опублікованих в «Журнале Министерства внутренних дел». «Литературная газета» познайомила читачів з документальним оповіданням «Зверинец» [47]. У цій же газеті В. Даль продовжив розмову про вплив і значення російського слова в статтях «Черепословие и физиогномика» [48]. В 1845 р. «Финский вестник» надрукував наступний фізіологічний нарис – «Денщик» [49]. Цей же рік став початком для В. Даля в оприлюдненні серії дослідницьких матеріалів під загальною назвою «О поверьях, суевериях и предрассудках русского народа» у журналі «Иллюстрация» [50]. М.О. Некрасов включив до збірника «Физиология Петербурга» нарис В.І. Даля «О поверьях, суевериях и предрассудках русского народа» у журналі «Иллюстрация» [51], уперше опублікований в 1844 році в «Литературной газете». У журналі «Иллюстрация» з'явилася стаття «Русский словарь» із закликом В. Даля до російських читачів надсилати слова, прислів'я, приказки й т. д. для «Толкового словаря...» [52]. У 1845 році вперше за кордоном з'явилися публіцистичні матеріали В. Даля «О Хивинском походе» [53] і «О кумызе» [54].

В 1846 році журнал «Иллюстрация» опублікував продовження «О поверьях, суевериях и предрассудках русского народа» [49]. У періодичному виданні «Новоселье» О.Ф. Смирдіна побачила світ влучна замальовка В. Даля «Русский мужик» [55]; «Финский вестник» вмістив також замальовку з натури «Чухонцы в Питере» [56].

У 1847 році з'явився в «Современнике» лише один публіцистичний матеріал – стаття В. Даля «О русских пословицах» [57]. Опублікований рік по тому в цьому ж журналі «Рассказ лезгинца Асана» [58] варто розглядати як зразок документального літературного запису В. Даля. Лише через два роки, в 1852-му, Володимир Іванович знову звернувся до жанру статті й поділився своїми влучними спостереженнями лінгвіста «О наречиях русского языка» в «Вестнике Императорского географического общества» [59].

У ці роки В. Даль багато сил, знань і енергії віддає своєму головному дітищу – «Толковому словарю...» і усе рідше виступає як публіцист на сторінках газет і журналів. Тільки в 1856 році після публікації в «Морском сборнике» статті «Контузии» [60] знову з'явилася в нього потреба висловити привселюдно свої думки із приводу виховання народу в царській Росії. Усе почалося з публікації В. Далем в «Морском сборнике» «Мыслей по поводу статьи «О воспитании» [61]. Перший, по суті, негативний, відгук на «Мысли...» зробив у той час уже відомий публіцист, критик і письменник М.Г. Чернишевський в «Заметках о журналах: Июнь 1856» в «Современнике» [62; 63, т. 3], що спонукало Володимира

Івановича роз'яснити докладно свою позицію в «Письме к издателю А.И. Кошелеву» у журналі «Русская беседа» [64]. У свою чергу, О.І. Кошелев направив зі сторінок свого журналу відповідне послання «Нечто о грамотности: Письмо к В.И. Далю» [65].

Гостра полеміка, викликана В. Далем, продовжилася з новою силою в 1857 році. У книжці «Санкт-Петербургские ведомости», яка вийшла у листопаді, Володимир Даль друкує свою «Заметку о грамотности» [66], що викликала нову хвилю критичного неприйняття позиції Володимира Івановича стосовно першочергового навчання грамотності людей з народу з боку найвідоміших діячів у Росії – проводиря слов'янофільства К.С. Аксакова [67], М.О. Добролюбова [68, т. 2], Є.П. Карновича [69], О.В. Никитенко [70], знову М.Г. Чернишевського [69; 70, т. 4]. Загальна характеристика полемічних робіт Даля цього циклу докладно подається в третьому розділі нашої монографії.

Публічна дискусія з найбільш насущних на той час питань виховання й грамотності, яка не задовольняла В. Даля, а також його скрупульозна виснажлива робота над «Толковым словарём...» не дозволили йому в 1858-1859 роках виступати з публіцистичними матеріалами. Однак уже в 1860 році він знову повертається до гомеопатії й публікує в газеті «Северная пчела» цікаву, з погляду розвитку медичної практики, статтю «Гомеопатическое лечение сибирской язвы» [71]. Але все-таки більше уваги В. Даль приділяє питанню завершення створення унікального словника російської мови, що спонукало його надрукувати в «Журнале Министерства народного просвещения» рецензію «Об опыте областного великорусского словаря» [72] і двічі, 25 лютого й 6 березня, виступити в «Обществе любителей русской словесности» з промовама «О русском словаре». Під цим заголовком у тому ж 1860 році «Русская беседа» надрукувала яскравий публіцистичний матеріал поборника споконвічно російського слова [73].

І знову В. Даль робить велику перерву в публікації журналістських матеріалів. Тільки в 1867 році з'являються в «Русском архиве» «Письма к друзьям из похода в Хиву» [74] й «Письмо редактору «Голоса» [75]. У 1871 році, в передостанній рік свого життя, він друкує в «Русской старине» чудовий своїми глибокими пізнаннями у військовій справі нарис «Донская конная артиллерия, 1829 г.» [76] і розголошує на сторінках «Журнала Министерства народного просвещения» зміст «Писем М.А. Максимовичу» [77]. А роком раніше побачили світ його «Рассказы о временах Павла I» в «Русской старине» [78].

Після кончини В.І. Даля 22 вересня 1872 року в періодиці побачили світ його «Автобиографическая записка» (1872) [79], «Письмо Н.И. Гречу, 24 марта 1851 г.» (1876) [80], «Письмо С.П. Шевыреву, 26 января 1842 г.» [81], «Заметки на «Крестовый календарь» [82], стаття «Во

всеуслышание» для «Современника» О.С. Пушкіна, спрямована проти «Торгового направления» «Библиотеки для чтения» (1880) [83], «Письмо Д.А. Эристову, 30 марта 1845» (1889) [84], «Письмо Г.П. Данилевскому, 1854» (1893) [85], «Письмо В.М. Лазаревскому» (понад 30 листів 1846-1859 рр., частина – в уривках (1894) [86], «В.И. Даль о своих пословицах и словаре» (1899) [87], «Письмо Ф. Б. Миллеру, 7 января 1859 г.» [88], «Письмо генерал-аудитору флота Д.А. Эристову» [89], «Из неизданных материалов для биографии Пушкина» (1907) [90], «Письма М.А. Максимовичу, 12 ноября 1848 г., 10 февраля 1850 г.» (1907) [91], «Рапорты В.А. Петровскому, 3 августа, 11 октября 1833 г.» (1913) [92], «Письма Л.А. Перовскому, 1854 г.» (1913) [93] «Письма Е.Л. (Соколовой)» (1923) [94] «Воспоминания о Пушкине» (1936) [95] «Письма А.В. Дружинину, 9 марта и май-сентябрь 1856 г.» (1948) [96] «Письмо Н.А. Некрасову, 23 июня 1856 г.» (1949) [97], «Письмо П.И. Шлейден, 4 октября 1837 г.» (1952) [98], «Письмо М.П. Погодину, 1 апреля 1842» (1952) [99], «Напутное слово: (Чит. в О-ве любителей русской словесности, 21 апреля 1862)» (1955) [100, т. 1], «Ответ на приговор: (По поводу рец. А.Н. Пыпина на «Толковый словарь...»)» (1955) [100, т. 1], «Сила Калиныч, душа горемычная, или Русский солдат ни в аду, ни в раю» (1966) [101], «Записка, составленная по рассказам Оренбургского линейного батальона № 10 прапорщика Виткевича относительно пути его в Бухару и обратно [1826]» (1983) [102], «Уральский казак» (1986) [103], «Два рукописных наброска В.И. Даля: «Силистрия» й «Кулевици» (1990) [104], «Условный язык петербургских мошенников, известный под именем музыки или байкового языка» (1990) [105], «Записки из хивинского похода» В.И. Даля (1998) [106], «Воспоминания о Пушкине» В.И. Даля: Авториз. писар. копия» (1999) [107], «О козьем пухе / Доктор Даль; Коммент. Г. Матвиевской «Загадочное произведение природы» (2001) [108].

Таким чином, публіцистичний масив творчості Володимира Даля становить, як ми зазначили вище, понад 360 текстів, різних за змістом і жанровою структурою, що співвідноситься з аналогічною творчістю таких його сучасників, як О.С. Пушкін [109] і М.О. Некрасов [110], публіцистична творчість яких уже розглянуто. Це дає нам право обґрунтувати достатність вищевказаних публіцистичних праць Даля для наукового дослідження теми: «Володимир Даль як публіцист».

Зібрана база джерел публіцистики В. Даля дає можливість виявити основні тенденції в розвитку мотивів, динаміку в жанровій парадигмі, простежити інтертекстуальність публіцистичного дискурсу, еволюцію творчої майстерності публіциста. Виходячи з тематики й мотивів створення основних публіцистичних творів В. Даля, можна їх об'єднати у сім циклів, які поповнювалися публіцистом майже протягом усього його життя: ранні неопубліковані нариси й епіграми, «Роман в

письмах»; публікації на теми медицини, зокрема, про учення Ганемана, про гомеопатію; твори військової тематики; різножанрові матеріали про Оренбурзький край; статті й виступи на захист живої великоросійської мови; дослідження про повір'я, марновірство й забобони російського народу, про скопичну ересь; матеріали полеміки з питань грамотності, виховання народу, його релігії й звільнення селян від кріпосної залежності.

Статистичні параметри публіцистичних творів В. Даля представлені у вигляді таблиці.

Як бачимо з таблиці (див. стор. 6), усього публіцистична творчість Володимира Даля нараховує 20 жанрових форм, що свідчить про велику розмаїтість цієї творчості. Наприклад, публіцистична творчість відомого письменника-публіциста ХХ століття Олеса Гончара лише на дві жанрові форми перевищує аналогічний показник у Даля [109, с. 106]. Наприклад, продуктивними для Даля були наукові статті (близько 20) і відкриті листи (14), замальовки очевидців (47), а також літературні записи розповідей очевидців (63). Сімнадцять разів Володимир Іванович виступав у періодичних виданнях зі статтями, у яких порушував проблеми медицини, освіти й виховання, а також розширення й збагачення словникового запасу російської мови, міжнародного устрою Російської держави, які більш за все хвилювали російське суспільство на той час. Плідною була публіцистика Даля у формі фізіологічного нарису й замальовок.

Звертався Даль і до інших жанрів. Так його перу належать чотири рецензії, два оголошення-заклики висилати йому народний фольклор, двічі він виступав з промовами в різних товариствах, написав більше п'яти заміток, зробив гідну великого лексикографа заяву з приводу свого словника «Ответ на приговор», що увійшла до циклу «Русский Словарь», написав чотири притчі, що близько межують із публіцистичним жанром байки в прозі, два спогади, п'ять рапортів і т. п.

Відносно невелика кількість публіцистичних творів у 50-ті й 60-ті роки (усього 87) викликана обставинами загальної життєдіяльності Даля. Як відомо, заповітною метою для нього було складання й випуск за життя «Толкового словаря живого великорусского языка». У січні 1867 р. у статті «Ответ на приговор» він визнав: «Так как я уже много лет, за недосугом, ничего не читаю, отдав все силы свои, все время и все глаза словарю, то я не видал и не слышал даже ничего об этом приговоре, столь уважаемого общества, ниже о разборе г. Пыпина; все это дошло до меня только ныне, через пять лет, иначе я бы тогда не счёл долгом объясниться» [100, т. 1, LXXXVI]. Тобто майже весь час 60-х років було віддано Далем словнику, й «Ответ на приговор» – змушена обставинами стаття. Про себе й своє дітище – словник – В. Даль проникливо сказав: «Писал его не учитель, не наставник, не тот, кто знает дело лучше других, а кто более многих над ним трудился; ученик, собиравший весь век свой по

крупнице то, что слышал от учителя своего Живого великорусского языка» [100, т. 1, XV]. Ці правдиві слова відбиті в неперевершеній дотепер про-никливій публіцистичній передмові до словника

«Напутном слове». До цієї жанрової форми належить і передмова до першої збірки казок «Пяток первый».

Таблиця

Статистичні параметри публіцистичних творів В. Даля

Жанри	Роки	30-ті XIX ст.	40-ві XIX ст.	50-ті XIX ст.	60-ті XIX ст.	70-ті XIX ст.	За життя Даля	Після життя Даля	Разом	%
Послання		1	1				2		2	0,5
Літературний запис		9	33	21			63		63	17,3
Наукова стаття		7	7	2	3	1	20		20	5,5
Відкритий лист		5	1	3	2	3	14		14	3,8
Рецензія		3	1				4		4	1,0
Нарис		3	90	4	3		100		100	27,5
Оголошення-заклик		1	1				2		2	0,5
Стаття		1	12	3		1	11	6	17	4,7
Промова			1		1		2		2	0,5
Замальовка		1	27	16	3		47		47	12,9
Новела			2	2			4		4	1,0
Замітка		2		1	1	1	4	1	5	1,4
Заява					1		1		1	0,3
Передмова		2			2	1	4	1	5	1,4
Вітання				1	1		2		2	0,5
Притча		2	2				4		4	1,0
Записка			2			1	3	1	4	1,0
Лист епіст.		15	32	12	3		24	38	61	16,8
Спогад				1	1			2	2	0,5
Рапорт (звіт)		5						5	5	1,4
Разом творів		57	212	66	21	8	310	54	364	100
Показник, у %		15,7	58,2	18,1	5,8	2,2				

Динаміка кількості творів за жанрами буде такою: наукових статей: в 30-ті роки – 7; 40-ві – 7; 50-ті – 2; 60-ті – 3; 70-ті – 1; відкритих листів: 30-ті – 5; 40-ві – 1; 50-ті – 3; 60-ті – 2; 70-ті – 3; літературних записів: 30-ті – 9; 40-ві – 33; 50-ті – 21; проблемних статей: 30-ті – 1; 40-ві – 12; 50-ті – 3; 60-ті – 0; 70-ті – 1; замальовок: 30-ті – 1; 40-ві – 27; 50-ті – 16; 60-ті – 3; 70-ті – 0; послань-звертань: 30-ті – 1; 40-ві – 1.

Цінність становлять також публіцистичні спогади Даля про Пушкіна, наприклад, «Автобиографическая записка». Біографам Даля зараз відомий 61 його лист, 38 з яких опубліковані після життя Володимира Івановича.

У кількісному відношенні найбільш плідними для Даля на публіцистичній ниві були 30-ті й 40-ві роки. За двадцять років було опубліковано 269 публіцистичних різножанрових текстів, що становить 73,9 відсотки до їхньої загальної кількості. Показово, що тематика їх найрізноманітніша. Газета «Северная пчела» в 1832 році опублікувала цікаве за публіцистичною формою «Слово медика к больным и здоровым». Наступного року журнал «Сын Отечества» представив Даля як умілого інженера й опублікував його «Описание моста, наведенного на реке Висле для перехода генерал-лейтенанта Ридігера на левый берег оной, ровно и других переправочных способов, при сём

употреблённых». У тому ж році Даль виступає як рецензент російських пісень І.П. Рупіні в тій же «Северной пчеле». У 1834 році з'являються в цьому ж виданні відкриті листи Гречу, Зейдліцу й «Замечания о башкирцах» в «Журнале Министерства внутренних дел». Рік по тому в журналі «Библиотека для чтения» публікується наукова стаття «О козьем пухе», а в «Северной пчеле» – замальовка «О бухарском хане» і нарис «Скачки в Уральске и Оренбурге» і знову рецензія тепер уже на книгу «Малороссийские повести, рассказываемые Грицьком Основьяненком». У 1836 році в журналі «Московский наблюдатель» з'явилися «Письма о книжной и письменной управе благочиния», в «Северной пчеле» – «Объявление о 3-й книжке «Былей и небылиц»: «Во всеуслышанье», а в «Литературном прибавлении к Русскому инвалиду» в 1837 році були надруковані «Два оригинальных письма: 1. Образцовое письмо старшего писаря Семиградского пехотного полка Овчинникова; 2. Письмо казака из-под Шумлы» і рецензія на книгу «Сватанье: Малорос. опера в 3-х действиях. Соч. Г. Основьяненко». У 1838 й 1839 роках побачили світ в «Московском наблюдателе» й «Новейшие известия о Хиве», «Открытое письмо кн. В.Ф. Одоевскому» – в «Современнике», в «Санкт-Петербургских ведомостях» – наукові статті «Каспийское море», «Об иностранных сло-

вах, вошедших в русский язык», «Озеро Айчулы» і т. п. Ще більш плідними були 40-ві роки.

Цей неповний перелік публіцистичних творів Даля свідчить про його різноманітні інтереси, великі журналістські здібності, які сприяли їхній публікації в найрізноманітніших періодичних виданнях. На жаль, життєві обставини, пов'язані із цензурою, зміною професій, пошуком себе як письменника й, нарешті, виснажливою роботою над словником, призвели до зниження кількості публіцистичних творів у наступні десятиліття. Так, у 50-ті роки Даль опублікував лише 66 текстів, у 60-ті – 21, і в 70-ті роки світ побачили тільки 8.

Публіцистичні й художньо-публіцистичні твори Даля друкувалися за його життя в шести газетах («Северная пчела» – 13 матеріалів, «Литературная газета» – 5, «Литературные прибавления к «Русскому инвалиду» – 7, «Голос» – 1, «Санкт-Петербургские ведомости» – 6, «Вестник Императорского Российского географического общества» – 1); 18 журналах («Славянин» – 1 матеріал, «Московский телеграф» – 1, «Сын Отечества» – 5, «Библиотека для чтения» – 7, «Журнал Министерства внутренних дел» – 3, «Московский наблюдатель» – 4, «Современник» – 9, «Отечественные записки» – 12, «Москвитянин» – 12, «Русская беседа» – 5, «Финский вестник» – 1, «Сельские чтения» – 2, «Иллюстрация»* – 11, «Чтение для солдат» – 6, «Журнал Министерства народного просвещения» – 2, «Русский вестник» – 2, «Русский архив» – понад 30 листів у 2-х публікаціях, «Русская старина» – 2); 3 альманахах («Новоселье» – 1, «Новогодник» – 1, «Утренняя заря» – 2); 6 збірниках («Сказка за сказкой» – 1, «Молодик» – 1, «Картины русских нравов» – 1, «Физиология Петербурга» – 1, «Московский сборник» – 1, «Морской сборник» – 2).

Після смерті В.І. Даля його праці публікувалися в журналах «Русский архив» – 4; «Русский вестник» – 1, «Древняя и Новая Россия» – 1, «Врач-гомеопат» – 1, «Русская старина» – 8, «Русский филологический вестник» – 1, «Голос минувшего» – 1, «Известия книжного магазина Т-ва М.О. Вольф» – 1, «Литературное наследство» – 1, «Огонек» – 1, «Русская литература» – 1, «Филология = Philologie» (м. Краснодар) – 1, «Гостинный двор» – 1 та багатьох інших журналах і газетах, зазначених нами в передмові до даного дослідження.

Докладний розгляд публікацій письменника-публіциста виявив, що він найбільш активно співпрацював з газетами «Северная пчела», «Санкт-Петербургские ведомости», «Литературная газета», «Литературное прибавление к «Русскому инвалиду»». Серед журналів В. Даль віддавав перевагу таким: «Москвитянин», «Отечественные записки», «Современник», «Библиотека для чте-

ния» й «Сын Отечества», а також «Морской сборник», «Чтение для солдат» і «Сельские чтения».

Беручи до уваги специфічні ознаки газети – швидкість поширення, доступність для найбільш широким людям та особливу в Росії довіру до преси читачів, Володимир Даль, на нашу думку, розміщуючи свої праці в різних за ідейною спрямованістю періодичних виданнях, орієнтувався саме на ці ознаки й, зрозуміло, на готовність їхніх засновників і редакторів швидко публікувати його праці. Звідси так звана «нерозбірливість» Даля як у газетах, так і журналах другої чверті XIX століття. Однак йому добре була відома полеміка, що розгорнулася на сторінках офіційної преси, до якої преднувалися «Санкт-Петербургские ведомости» і майже офіційна (за словами О. Пушкіна) «Северная пчела», проти нових приватних газет «демократичного напрямку», у фарватері яких ішли «Литературная газета» та «Русский инвалид». Це протистояння виявлялося й між журналами «Сын Отечества», «Библиотека для чтения», з одного боку, й «Современник», «Москвитянин» і «Отечественные записки» – з іншого. Більш докладно ці питання розглядаються нами в наступних розділах наукового дослідження.

У монографії О.І. Станько «Русские газеты первой половины XIX века», виданій у 1969 році Ростовським університетом, детально розглядаються, з погляду радянської методології причини цього протистояння [112]. «...Уряд Миколи I, – пише О.І. Станько, – вживав заходів, спрямованих, з одного боку, на зміцнення табору офіційної періодики, а з іншого – на скорочення кількості приватних видань, особливо політичних. Сутність цієї політики сформував Уваров наприкінці 1832 року у своєму звіті про сучасний стан освіти, літератури й цензури в Росії. «В нынешнем положении вещей и умов, – писав він, – нельзя не умножать, где только можно, число «умственных плотин» До числа таких «умственных плотин», – робить висновок О.І. Станько, – належала офіційна газета агента III відділення Ф. Булгаріна (з 1831 року другим видавцем став М. Греч) «Северная пчела», названа Пушкіним «майже офіційною» [112, с. 24]. І далі О.І. Станько з тих же позицій пояснює, що, одержавши право на політичну інформацію, єдина із найпопулярніших газет «Северная пчела» мала велику кількість передплатників, переважно серед чиновників, дрібних промисловців і служила «вірним провідником реакційної політики царського уряду, лютим ворогом вільнодумства й прогресу в літературі й журналістиці» [112, с. 24].

Однак через сторінку О.І. Станько пише: «Характерним явищем післягрудневої епохи стало підсилення процесу демократизації журналістики.

* У деякі позначені в дужках цифри не включені цикли творів В. Даля, які нараховують десятки нарисів і замальовок. «Солдатские досуги» містять, наприклад, 68 нарисів і замальовок, а «Матросские досуги» – 110 і т. д.

Важливу роль у цьому процесі відіграв журнал М. Полевого «Московский телеграф» (1825-1834)» [112, с. 26]. Своєрідні позиції займали в той період «Литературная газета», «Литературное прибавление к «Русскому инвалиду», журнали «Современник», «Сын Отечества», «Библиотека для чтения» та ін. Наприклад, «Литературные прибавления...» О.О. Воейкова, що виходила з 1831 року в Петербурзі як газета сатирична, критична щодо моди і словесності, охоче друкувала вірші майбутніх декабристів, особливо Рилеєва, але після 14 грудня її оцінки літературно-суспільних явищ все частіше збігалися з булгаринськими [112, с. 50]. Словом, ішла напружена суспільно-політична боротьба за визначення подальших шляхів руху Росії, що не припиняється й до дня

сьогоднішнього. У цій боротьбі ставка робиться на залучення на свою сторону провідних мислителів, письменників, поетів, журналістів і т. п. Боротьба ця велася й навколо творчості В. Даля.

Підбиваючи підсумки загальної характеристики статистичних параметрів публіцистичних творів Даля в 30-ті-70-ті роки XIX століття, слід зазначити, що процеси ідейно-політичного розмежування газет і журналів, які розгорнулися в цей період, не перешкодили публікації в більшості з них його художньо-публіцистичних і журналістських праць. Таким чином, ми дійшли висновку, що Володимир Даль був не тільки плодотворним письменником, але й видатним публіцистом 20-70-х рр. XIX ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даль В.И. Слово медика к больным и здоровым / В.И. Даль // Сев. пчела. – 1832. – № 127 (июнь).
2. Луганский В. Изложение книги Ф.А. Симона, посвященной критике учения С. Ганемана о гомеопатии / В. Луганский // Сын отечества. – 1833. – Т. 34. – С. 347-358; Т. 35. – С. 22-23.
3. Даль В. Описание моста, наведенного на реке Висле для перехода отряда генерал-майора Ридигера на левый берег оной, равно и других переправочных способов, при сем употребленных (во время пол. кампании) / В. Даль. – СПб.: Тип. Н.И. Греча, 1833.
4. Даль В.И. Письмо к Гречу из Уральска, 25 сент. 1833 г. / В.И. Даль // Сев. пчела. – № 230. – С. 920; № 231. – С. 923.
5. Даль В.И. О песнях русских Рупини / В.И. Даль // Сев. пчела. – 1833. – № 66. – С. 9-12.
6. Даль В.И. Новый атаман: Письмо к Н.И. Гречу из Оренбурга, 24 марта В.И. Даль // Сев. пчела. – 1834. – № 101. – С. 403-404.
7. Даль В.И. Два письма к Зейдлицу о гомеопатии / В.И. Даль // Сев. пчела. – 1834. – № 124-127; 1835. – № 98-99.
8. Теорія і практика радянської журналістики: Основи майстерності. Проблеми жанрів / За ред. проф., д-ра філол. наук. В.Й. Здоровеги. – Львів: Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1989. – 326 с.
9. Даль В.И. Замечания о башкирцах / В.И. Даль // Журнал Мин-ва внутр. дел. – 1834. – Ч. 13. – С. 293-313.
10. Даль В.И. Скачки в Уральске / В.И. Даль // Сев. пчела. – 1834. – №№ 255-256.
11. Жизнь Джингизхана: Татар. сказка / Пер. К. Луганский // Сын отечества. – 1835. – Т. 47. – № 4. – С. 195-230.
12. Даль В.И. О козьем пухе / Доктор Даль // Библиотека для чтения. – 1835. – Т. 9. – С. 17-28 (отд. IV).
13. Даль В.И. О бухарском хане // Сев. пчела. – 1835. – № 5. – С. 93-103.
14. Даль В.И. Скачки в Уральске и Оренбурге // Сев. пчела. – 1835. – №№ 262-263.
15. Даль В.И. Рецензия на книгу: Малороссийские повести, рассказываемые Грицьком Основьяненком: книга первая (М.: Тип. Лазаревых, 1834) / В.И. Даль // Сев. пчела. – 1835. – № 17. – С. 65-68; № 18. – С. 69-71.
16. Даль В.И. Сказка о нужде, о счастье и о правде / Казак Луганский // Библиотека для чтения. – 1835. – Т. 9. – С. 177-210 (отд. I).
17. Даль В.И. Сказка про Ивана Лапотника / В.И. Даль // Моск. наблюдатель. – 1835. – № 1.
18. Даль В.И. Сказка о Георгии Храбром и о волке / В.И. Даль // Библиотека для чтения. – 1836. – Т. 14. – С. 133-144 (отд. I).
19. Даль В.И. Письмо о книжной и письменной управе благочиния / В.И. Даль // Моск. наблюдатель. – 1836. – № 8, Кн. 1. – С. 349-367.
20. Даль В.И. Объявление о 3-й книжке «Былей и небылиц»: Во всеуслышанье / В.И. Даль // Сев. пчела. – 1836. – № 140. – С. 557-559.
21. Квитка-Основьяненко Г.Ф. Солдатский портрет / Г.Ф. Квитка-Основьяненко / Пер. с укр. В. Луганский // Современник. – 1837. – № 3. – С. 107-112.
22. Белинский В.Г. Литературная хроника / В.Г. Белинский // Моск. наблюдатель. – 1838. – Ч. 16, кн. 1. – С. 145-159.
23. Белинский В.Г. Собрание сочинений: В 9-ти т. / В.Г. Белинский / Вступ. ст. Н.К. Гея. – М.: Худож. лит., 1976-1982.
24. Даль В.И. Рецензия на книгу: Сватанье: Малорос. опера в 3-х действиях. Соч. Г. Основьяненко / В.И. Даль // Лит. прибавление к «Рус. инвалиду». – 1837. – № 30. – С. 382-384.
25. Даль В.И. Два оригинальных письма: 1. Образцовое письмо старшего писаря Семиградского пехотного полка Овчинникова; 2. Письмо казака из-под Шумлы (1829 год, 8 июля) / В.И. Даль // Лит. прибавление к «Рус. инвалиду». – 1837. – № 52. – С. 154-160.
26. Даль В.И. Нечто о кумызе / В.И. Даль // Журн. Мин-ва внутр. дел. – 1843. – Ч. 3. – С. 138-146.
27. Даль В.И. Об гомеопатии: [Открытое письмо кн. В.Ф. Одоевскому] / В.И. Даль // Современник. – 1838. – № 12. – С. 43-72.
28. Даль В.И. Повествование об Аксаке Тимуре: Пер. с татар. / В.И. Даль // Лит. прибавление к «Рус. инвалиду». – 1838. – № 45. – С. 881-885.
29. Даль В.И. Рассказ хивинского пленника Фёдора Фёдоровича Грушина / В.И. Даль // Лит. прибавление к «Рус. инвалиду». – 1838. – № 45. – С. 81-86.
30. Даль В.И. Рассказ невольника, хивинского уроженца Андрея Никитина / В.И. Даль // Утренняя заря. – 1838. – С. 188-211.
31. Даль В.И. Каспийское море // С.-Петерб. ведом. – 1839. – № 86. – С. 381-382.
32. Даль В.И. Об иностранных словах, вошедших в русский язык / В.И. Даль // С.-Петерб. ведом. – 1839. – № 136. – С. 597-598.
33. Даль В.И. Озеро Айчулы: Ремесленность; Остатки; Молокососы; Старина / В.И. Даль // С.-Петерб. ведом. – 1839. – № 101. – С. 447-448.
34. Даль В.И. Рассказ вышедшего из хивинского плена астраханского мещанина Тихона Иванова Рязанова / В.И. Даль // Утренняя заря. – 1839. – С. 74-92.

35. Даль В.И. Рассказ казака Деревянова / В.И. Даль // Сев. пчела. – 1839. – № 16.
36. Даль В.И. Рассказ пленника из Хивы Якова Зиновьева: (С изуст. рассказа) / В.И. Даль // С.-Петербур. ведом. – 1839. – №№ 22-24.
37. Даль В.И. Известия о Хиве, взятые из рассказов кизильского гарнизонного батальона портупей-поручика Медяника, бывшего в плену у хивинцев / В.И. Даль // Лит. газ. – 1840. – № 4.
38. Даль В.И. Записка полковника Пекарского о бунтах яицких, что ныне уральские, казаков и о самозванце Емельяне, донском казаке Пугачёве / В.И. Даль // Москвитянин. – 1841. – Ч. 3, № 6. – С. 438-468.
39. Даль В.И. О карте зауральских степей, изданной в Берлине / В.И. Даль // Отеч. зап. – 1841. – № 12. – С. 33-48 (отд. II).
40. Даль В.И. Военное предприятие противу Хивы / В.И. Даль // Чтения в Об-ве истории и древностей рос. – 1860. – № 1. – С. 147-166 (отд. II).
41. Даль В.И. Из записок оренбургского старожила / В.И. Даль // Отеч. зап. – 1842. – № 4. – С. 45-54 (отд. II).
42. Белинский В.Г. Русская литература в 1842 г. / В.Г. Белинский // Отеч. зап. – 1843. – Т. 26, № 1. – С. 4-10 (отд. VI).
43. Даль В.И. Полтора слова о нынешнем русском языке / В.И. Даль // Москвитянин. – 1842. – Ч. 1, № 2.
44. Даль В.И. Жизнь человека, или Прогулка по Невскому проспекту / В.И. Даль // Москвитянин. – 1843. – С. 21-39.
45. Даль В.И. Нечто о кумызе / В.И. Даль // Журн. Мин-ва внутр. дел. – 1843. – Ч. 3. – С. 138-146.
46. Даль В.И. Особый способ сидки дёгтя, употребляемый киргизами / В.И. Даль // Журн. Мин-ва внутр. дел. – 1843. – Ч. 3. – С. 467-469.
47. Даль В.И. Черепословие и физиогномика / В.И. Даль // Лит. газ. – 1844. – №№ 27, 29.
48. Даль В.И. Зверинец / В.И. Даль // Лит. газ. – 1844. – №№ 38-39.
49. Даль В.И. Денщик / В.И. Даль // Фин. вестн. – 1845. – Т. 2. – С. 69-92.
50. Даль В.И. О поверьях, суевериях и предрассудках русского народа / В.И. Даль // Иллюстрация. – 1845. – №№ 3; 5; № 12; № 13; № 16; № 17; № 19; № 26; № 32; № 34; № 36; 1846. – № 10; № 11; № 16; № 21; № 22; № 24; № 26.
51. Даль В.И. Петербургский дворник: Очерк / В.И. Даль // Н.А. Некрасов. Физиология Петербурга. – СПб., 1845. – Ч. 1.
52. Даль В.И. Русский словарь: [Призыв к рос. читат. присылать слова, пословицы, поговорки и т. д. для Словаря] / В.И. Даль // Иллюстрация. – 1845. – №№ 1, 2, 9.
53. Bemerkungen uber L. Zimmermann's Entwurf des Kriegstheaters Russlands gagen Chiwa, und die beigefugte Geograpsh Analzse etc. // Beitrage zur Kenntniss des Russischen Reichen und der angranyen den Lander Asiens / Hrsg. K. Baer und Gr. Von Helmersen. St.-Pet. – 1845. – Bd. 7. – S. 1-25.
54. Ueber den Kumyss // Beitrage zur Kenntniss des Russischen Reiches und der angranyen den Lander Asiens / Hrsg. K.baer und Cr. Von Helmersen. St.-Pet. – 1845. – Bd. 7. – S. 29-39.
55. Даль В.И. Русский мужик / В.И. Даль // Новоселье. – СПб., 1846. – С. 16-29.
56. Даль В.И. Чухонцы в Питере / В.И. Даль // Фин. вестн. – 1846. – Т. 8.
57. Даль В.И. О русских пословицах / В.И. Даль // Современник. – 1847. – Кн. 6. – С. 143-156. – (отд. IV).
58. Даль В.И. Рассказ лезгинца Ассана / В.И. Даль // Современник. – 1848. – № 1. – С. 5-48. – (отд. I).
59. Даль В.И. О наречиях русского языка / В.И. Даль // Вестн. Имп. Рус. геогр. о-ва. – 1852. – Кн. 5. – С. 46-92.
60. Даль В.И. Контузии / В.И. Даль. – СПб., 1856. – 6 с. – Отд. отт.
61. Даль В.И. Мысли по поводу статьи «О воспитании» в «Морском сборнике» / В.И. Даль // Мор. сб. – 1856. – № 7. – С. 179-199.
62. Чернышевский Н.Г. Заметки о журналах: Июнь 1856 Н.Г. Чернышевский // Современник. – 1856. – Т. 58. № 7.
63. Чернышевский Н.Г. Полное собрание сочинений: В 15 т. / Н.Г. Чернышевский – М., 1947-1951.
64. Даль В.И. Письмо издателю А.И. Кошелеву / В.И. Даль // Рус. беседа. – 1856. – Кн. 3. – С. 1-16.
65. Кошелев А.И. Нечто о грамотности: Письмо к В.И. Далю / А.И. Кошелев // Рус. беседа. – 1858. – Кн. 1. – С. 213-219. – [Ответ на письмо В.И. Даля].
66. Даль В.И. Заметка о грамотности / В.И. Даль // С.-Петербур. ведом. – 1857. – № 245 (нояб). – С. 1269.
67. Аксаков К.С. Замечания на «Заметку» г. Даля / К.С. Аксаков // Молва. – 1857. – № 35.
68. Добролюбов Н.А. Собрание сочинений: В 9-ти т. / Н.А. Добролюбов. – М., 1962.
69. Чернышевский Н.Г. Из № 12 «Современника» / Н.Г. Чернышевский // Современник. – 1857. – № 12.
70. Чернышевский Н.Г. Полное собрание сочинений: В 15 т. / Н.Г. Чернышевский. – М., 1947-1951.
71. Даль В.И. Гомеопатическое лечение сибирской язвы / В.И. Даль // Сев. пчела. – 1860. – С. 7-14.
72. Даль В.И. Об опыте Областного великорусского словаря: [Рец.] / В.И. Даль // Журн. М-ва нар. просвещ. – 1857. – Ч. 78. – № 6. – С. 24-31.
73. Даль В.И. О русском словаре: (Чит. в О-ве любителей русской словесности, 25 февр. и 6 марта 1860 г.) / В.И. Даль // Рус. беседа. – 1860. – Кн. 1. – С. 111-130.
74. Даль В.И. Письма к друзьям из похода в Хиву / В.И. Даль // Рус. арх. – 1867. – Вып. 3. – С. 402-431; Вып. 4. – С. 606-639.
75. Даль В.И. Письма редактору «Голоса» / В.И. Даль // Голос. – 1867. – № 357 (28 дек.). – С. 3-19.
76. Даль В.И. Донская конная артиллерия, 1829 г. / В.И. Даль // Рус. старина. – 1871. – № 10. – С. 445-447.
77. Даль В.И. Письма М.А. Максимовичу: [Отр.] / В.И. Даль // Журн. М-ва нар. просвещ. – 1871. – № 10. – С. 230-231.
78. Даль В.И. Рассказы о временах Павла I / В.И. Даль // Рус. старина. – 1870. – Т. II. Изд. 1, 2. – С. 294; Изд. 3. – С. 540-542.
79. Даль В.И. Автобиографическая записка / Сообщ. О.В. Демидовой / В.И. Даль // Рус. архив. – 1872. – Вып. 11. – С. 2246-2250.
80. Даль В.И. Письмо Н.И. Гречу, 24 марта 1851 г. / Примеч. М. Сухомлинова / В.И. Даль // Древняя и Новая Россия. – 1876. – № 1. – С. 98.
81. Даль В.И. Письмо С.П. Шевырёву, 26 янв. 1842 г. / В.И. Даль // Рус. арх. – 1878. – № 5. – С. 65-66.
82. Даль В.И. Заметки на «Крестовый календарь» / Сообщ. А.А. Гатцук / В.И. Даль // Рус. старина. – 1887. – Т. 56. – С. 231-232.
83. Даль В.И. Во всеуслышание / В.И. Даль // Рус. архив. – 1880. – Кн. 3. – С. 1-16.
84. Даль В.И. Письмо Д.А. Эрстову, 30 марта 1845 г. / В.И. Даль // Рус. старина. – 1889. – № 3. – С. 583-584.
85. Даль В.И. Письмо Г.П. Данилевскому, 1854 / В.И. Даль // Данилевский М.Г. Г.П. Данилевский по личным его письмам и литературной переписке. – Харьков, 1893. – С. 27-29.
86. Даль В.И. Письма В.М. Лазаревскому / В.И. Даль // Рус. архив. – 1894. – № 8. – С. 543-580.
87. В.И. Даль о своих пословицах и словаре / В.И. Даль // Рус. старина. – 1899. – Т. 94, сент. – С. 558-602.
88. Даль В.И. Письмо Ф.Б. Миллеру, 7 янв. 1859 г. / В.И. Даль // Рус. старина. – 1899. – № 9. – С. 558.
89. Даль В.И. Письмо генерал-аудитору флота Д.А. Эрстову / В.И. Даль // Рус. старина. – 1889. – № 1/3. – С. 557-584.
90. Даль В.И. Из неизданных материалов для биографии Пушкина: Зап. / Сообщ. Н. Лернер / В.И. Даль // Рус. старина. – 1907. – Окт. – С. 53-67.
91. Даль В.И. Письма М.А. Максимовичу, 12 нояб., 1848 г., 10 февр. 1850 г. / В.И. Даль / Предисл. В. Данилова // Рус. филол. вестн. – 1907. – № 4. – С. 354-361.

92. Даль В.И. Рапорты В.А. Перовскому, 1854 г. / В.И. Даль // Рус. старина. – 1913. – № 7. – С. 87-90.
93. Даль В.И. Письма Л.А. Перовскому, 1854 / В.И. Даль // Изв. кн. маг. Т-ва М.О. Вольф. – 1914. – № 1. – С. 10; № 2. – С. 47-48.
94. Даль В.И. Письма Е.Л. (Соколовой): Отр. / В.И. Даль // Голос минувшего. – 1923. – № 3. – С. 117-121.
95. Даль В.И. Воспоминания о Пушкине / В.И. Даль // Пушкин в воспоминаниях и рассказах современников / Ред., вступ. ст. и примеч. С.Я. Гессена. – Л., 1936. – С. 506-520.
96. Даль В.И. Письма А.В. Дружинину, 9 марта и май-сент. 1856 г. / В.И. Даль // Письма к А.В. Дружинину. – М., 1948. – С. 107-109. – (Летописи Гослитмузея, № 9).
97. Даль В.И. Письмо Н.А. Некрасову, 23 июня 1856 г. / В.И. Даль // Лит. наследство. – 1949. – Т. 51/52. – С. 232.
98. Даль В.И. Письмо П.И. Шлейден, 4 окт. 1837 г. / В.И. Даль / Комментар. Л.М. Добровольского // Лит. наследство. – 1952. – Т. 58. – С. 150-151.
99. Даль В.И. Письмо М.П. Погодину, 1 апр. 1842 г. / В.И. Даль / Комментар. Л.Р. Ланского // Лит. наследство. – 1952. – Т. 58. – С. 617.
100. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. / В. Даль. – М.: ТИС, 1955-1956.
101. Даль В.И. Сила Калиныч, душа горемычная, или Русский солдат ни в аду, ни в раю / Казак Луганский; Опубл. М.Я. Бессараб / В.И. Даль // Огонек. – 1966. – С. 20-23.
102. Виткевич И.В. Записка, составленная по рассказам Оренбургского линейного батальона № 10 прапорщика Виткевича относительно пути его в Бухару и обратно [1826] / Сост. В.И. Даль / И.В. Виткевич // Записки о Бухарском ханстве. – М., 1983. – С. 84-129.
103. Даль В.И. Уральский казак / В.И. Даль / Виньетки рисованы В. Тиммом; Гравированы на дереве бар. Клоттом и Г. Линком: Изд. факсимил. – М.: Книга, 1986. – С. 158-178: ил. (прод. паг.). – (Наши, списанные с натуры русскими: Первое роскош. рус. изд. / А.П. Башуцкий; Вып. 14).
104. Даль В.И. Два рукописных наброска: «Силистрия» и «Кулевчи» / В.И. Даль / Вступ. заметка, публ. и комментарий. Ю.П. Фесенко // Рус. лит. – 1990. – № 3. – С. 146-150.
105. Даль В.И. Условный язык петербургских мошенников, известный под именем музыки или байкового языка / В.И. Даль // Вопр. языкознания. – 1990. – № 31. – С. 134-137.
106. «Записки из Хивинского похода» В.И. Даля / Вступ. заметка, публ., комментарий. Ю.П. Фесенко // Филология = Philologica. Краснодар. – 1998. – № 14. – С. 47.
107. Даль В.И. Письмо о книжной и письменной управе благочиния / В.И. Даль // Моск. наблюдатель. – 1836. – № 8, Кн. 1. – С. 349-367.
108. Даль В.И. О козьем пухе / В.И. Даль / Доктор Даль; Комментар. Г. Матвиевской «Загадочное произведение природы» // Гостинный двор. – 2001. – № 11. – С. 219-227.
109. Станько А.И. Русские газеты первой половины XIX века / А.И. Станько. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1969. – 202 с.
110. Галич В.М. Олесь Гончар – журналіст, публіцист, редактор: еволюція творчої майстерності: Монографія / В.М. Галич. – К.: Наук. думка, 2004. – 816 с.
111. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. / В.И. Даль. – М.: ТИС, 1955-1956.
112. Станько А.И. Русские газеты первой половины XIX века / А.И. Станько. – Ростов-на-Дону: Изд-во Ростов. ун-та, 1969. – 202 с.

Рецензенти: д.і.н., проф. П.М. Тригуб,
к.і.н., доц. О.С. Морозова

© Євдокимов М.О., 2010

Стаття надійшла до редколегії 11.01.2010 р.